

Μ.Σπυριδάκηςⁱ

Αναπληρωτής Καθηγητής, Παν/μιο Πελοποννήσου

Ανθρωπολογική προσέγγιση της βίας και του σχολικού εκφοβισμού

Η κατανόηση της βίας και του εκφοβισμού εν γένει αποτελεί ενδεχομένως μια από τις δυσκολότερες, προκλητικές και την ίδια στιγμή εμμένουσες επιστημονικές διερωτήσεις. Πρόκειται για όρους τόσο οικείους αλλά και τόσο άγνωστους ταυτόχρονα καθόσον εμπεριέχουν υψηλό βαθμό αμφισημίας και μη ευκρινούς διάκρισης. Επί της ουσίας δεν υφίσταται ούτε καν ακόμα η αρχή μιας συμφωνίας ως προς τι ακριβώς είναι βία. Μπορεί, για παράδειγμα, η βία να συνίσταται σε μορφές εγκληματικών κατά βάση δραστηριοτήτων και έτσι να υποστηρίζει κανείς ότι αυτή δεν είναι τίποτε λιγότερο και τίποτε περισσότερο από τη χρήση δύναμης, η οποία απαγορεύεται από το νόμο. Εδώ αφενός μεν υπονοείται μια φυσική, ορατή πράξη και πρακτική, αφετέρου δε υποκρύπτεται και μια ποικιλία πιθανών συμβάντων που εμπεριέχουν ένα ευρύ φάσμα ετερογενών ενεργημάτων τα οποία νοηματοδοτούνται ποικιλότροπα και προϋποθέτουν μια σειρά από ερμηνείες στη σχέση δράστη και αποδέκτη. Στη συνάφεια αυτή, καθώς έχουμε επιδοθεί σε ένα αγώνα ταξινόμησης των μορφών βίας, ταυτόχρονα, για να θυμηθούμε τον P. Bourdieu, αυτή ενοποιείται και επεκτείνει την εμβέλεια της δημιουργώντας ένα κύκλο δράσεων η αρχή του οποίου μοιάζει να βρίσκεται παντού και πουθενά. Είναι μάλλον για το λόγο αυτό, όπως ισχυρίζεται ο Z. Bauman, που οι κοινωνικοί επιστήμονες στην προσπάθεια τους να κατανοήσουν το φαινόμενο το έχουν ή υπέρ-, ή υπό-προσδιορίσει ή και τα δύο μαζί.

Έτσι, ως βία θα μπορούσε να τυπικά να ορισθεί η ενέργεια που υποκινείται λόγω εχθρότητας και εμπρόθετου σκοπού πρόκλησης βλάβης. Επίσης, θα μπορούσε να ορισθεί ως η νομικά, κοινωνικά ή και ηθικά παρεκκλίνουσα ανθρώπινη συμπεριφορά. Και εδώ, ωστόσο, η εννοιολογική απροσδιοριστία είναι καταφανής εκβάλλοντας σε μια νοητική κινούμενη άμμο. Και τούτο διότι μπορεί να μελετάται από διαφορετικές οπτικές γωνίες, όπως αυτή του δράστη, του αποδέκτη ή του ουδέτερου παρατηρητή, και από διαφορετικές θεωρητικές αφετηρίες. Αναφέρω ενδεικτικά: βία σχολική, ενδο-οικογενειακή, νεανική, αστική, δομική, συμβολική, συστημική, διαπροσωπική, εργασιακή, φυσική και εσχάτως, μιντιακή. Μπορεί να είναι ατομική ή συλλογική, εθνική ή διεθνής. Το πλαίσιο όπου λαμβάνει χώρα μπορεί να είναι δημόσιο ή ιδιωτικό, ενώ αναλόγως με τα εκάστοτε κίνητρα μπορεί να είναι εχθρική, επιθετική,

φιλονικούμενη ή εργαλειοακή. Κάποια περιστατικά βίας μπορεί να επισυμβαίνουν δια μιας, ενώ άλλα να υποκρύπτουν παλαιές διαμάχες. Και εδώ ας μη λησμονούμε μια από τις παλιότερες διαμάχες στην ιστορική πορεία των κοινωνιών που σημασιοδοτούν διαφορετικά τη βία και που δεν είναι μόνο αυτή της πάλης των τάξεων αλλά και αυτή της πάλης των φύλων. Προκύπτει ότι η εκάστοτε ανάγνωση και ερμηνεία του κοινωνικού φύλου, της φυλής καθώς και του σεξουαλικού προσανατολισμού, παράγουν τις δικές τους κανονικότητες και τη συνεπαγόμενη από αυτές βία η οποία προφανώς μπορεί να μην έχει φυσική μονάχα αλλά και ηθική και κοινωνική έκφραση.

Φτάνουμε έτσι σε έναν κλασικό ορισμό της βίας από τη σκοπιά της κοινωνικής ανθρωπολογίας σύμφωνα με τον οποίο βία είναι η συμπεριφορά εναντίον άλλου προσώπου η οποία απειλεί, επιχειρεί ή προξενεί φυσική βλάβη με πρόθεση, και με πιο απλό τρόπο, βία είναι η πρόκληση φυσικής βλάβης σε φυσικό πρόσωπο παρά τη θέληση του. Ωστόσο, συναντούμε και πάλι δυσχέρειες. Ως προς την έννοια της φυσικής βλάβης, η πυγμαχία ή οι κατάρες που αφορούν μελλοντικές κακώσεις δεν χαρακτηρίζονται ως βία ενώ είναι βίαιες δραστηριότητες. Είναι γνωστό επίσης ότι πολλές φορές η συμβολική και η ηθική βία προξενούν σωματικό τραύμα, π.χ. η διαρκής περιφρόνηση συνεπιφέρει τραυλισμό καθώς και ψυχοσωματικές επενέργειες. Η βλάβη συνεπώς δεν περιορίζεται σε κάτι ορατό ή στο σώμα αλλά αφορά στο υποκείμενο ως ολότητα. Από την άλλη, ζητήματα εγείρονται με το δεύτερο κομμάτι του ορισμού με το, "παρά τη θέλησή του". Στη μεγάλη τους πλειοψηφία οι στρατιώτες πέφτουν στη μάχη με τη θέλησή τους σε ένα πλαίσιο άκρατης βίας, ενώ στην Ινδία η χήρα θυσιάζεται πάνω στον τάφο του νεκρού συζύγου της, συνήθως με τη θέλησή της (η πρακτική του Σάτι). Επίσης, σε πολλά μέρη του κόσμου και ακόμη και σε μερικές πολιτείες των ΗΠΑ οι εκπαιδευτές χρησιμοποιούν τη σωματική βία ως νόμιμο μέσο "εκπαίδευσης".

Τι μας δείχνουν όλα αυτά μέχρι στιγμής; Πέρα από το πασιφανές, τη ρευστότητα της έννοιας δηλαδή, ότι αυτή είναι πολιτισμικά προσδιορισμένη. Αυτό που θεωρείται βία σε έναν πολιτισμό, σε έναν άλλο δε θεωρείται το ίδιο καθόσον ως κοινωνικά κατασκευασμένη έννοια ποικίλει ανάλογα με τις ιδιαίτερες κοινωνικο-πολιτισμικές και ιστορικές συνθήκες. Συνεπώς, ενόσω προσπαθούμε να στενέψουμε τον ορίζοντα του προσδιορισμού της και να κατηγοριοποιήσουμε το εύρος των εκφάνσεών της, η βία είναι περισσότερο πολύπλοκη στην κοινωνική πραγματικότητα που την

περιβάλλει και την παράγει. Οι σημασίες που οι εμπλεκόμενοι σε ένα επεισόδιο βίας αποδίδουν στις πράξεις τόσο τις δικές τους όσο και των άλλων διαφοροποιούνται σημαντικά και παίζουν ιδιαίτερο ρόλο στον προσδιορισμό της στο μέτρο που δεν υφίσταται μια απλή σχέση ανάμεσα στη σοβαρότητα μιας επίθεσης και στις επενέργειες που έχει στο θύμα. Συχνά, π.χ., η φραστική επίθεση μπορεί να αποδειχθεί περισσότερο καταστροφική από ό,τι η φυσική επίθεση. Είναι εξάλλου για αυτό το λόγο που οι αντιλήψεις περί βίας διαφέρουν αρκετά ανάμεσα σε υποκείμενα ή ομάδες που προέρχονται από την ίδια κουλτούρα. Π.χ. οι χορτοφάγοι θεωρούν βία το σκοτωμό ενός ζώου, ενώ ο υπόλοιπος πληθυσμός δεν προβληματίζεται ιδιαίτερα για αυτό. Κατά συνέπεια, ανάλογα με το συμπεριέχον και την οπτική τα ενεργήματα βίας μπορεί να καταδικάζονται θεωρούμενα ως ανήθικα, παράνομα και αποδιοργανωτικά ή να γίνονται αντικείμενο θαυμασμού και να εκλαμβάνονται ως ηθικά, νόμιμα και λειτουργικά. Μπορεί για τους περιθωριακούς εκείνα που συνιστούν πράξεις βίας από την κυρίαρχη αντίληψη να θεωρούνται πράξεις ηρωισμού και γοήτρου ή ας πάρουμε ένα άλλο παράδειγμα, το πότε ακριβώς μια απεργία εκλαμβάνεται ως καταχρηστική. Εδώ η επιβολή του νόμου ή των επιμέρους πρακτικών κοινωνικών ομάδων μπορεί να μετατραπούν εύκολα σε βία. Και για να ανακαλέσουμε τον W. Benjamin, η άσκηση αυτού του δικαιώματος, όποτε είναι πολύ ενεργητική, ονομάζεται βία εφόσον αυτό ασκείται για να πλήξει την έννομη τάξη που τις το απένειμε. Επομένως, έχει ιδιαίτερη σημασία να εξετάζουμε το τι αναγνωρίζει η κάθε κοινωνία ή κοινωνική ομάδα ως βία δίχως, ωστόσο, να πέφτουμε στην παγίδα του πολιτισμικού σχετικισμού καθόσον έτσι δικαιολογούμε τελικά την ίδια της την ύπαρξη. Η αυξανόμενη επιστημονική ευαισθησία και ο συνεπαγόμενος αναστοχασμός μπορούν να μας οδηγήσουν σε ένα περισσότερο ασφαλές έδαφος, ώστε να μη χαθεί το μείζον, τα οικουμενικά κριτήρια για την ανθρωπότητα και τον πολιτισμό της.

Από την άλλη, δεν είναι λίγες οι φορές που ακόμα και στην καθομιλουμένη διατυπώνεται ανοιχτά η άποψη ότι η βία έλκει την καταγωγή της από τη βιολογική αλυσίδα εξέλιξης του ανθρώπου, ότι ενυπάρχει ριζωμένη σε ένα υπερϊστορικά διαμορφωμένο DNA. Η άποψη αυτή επιδιώκει, και έχει κατά καιρούς καταφέρει, τα εξής: 1. δικαιολογεί την ύπαρξη της βίας ως κάτι το οποίο ενώ δεν το θέλουμε είναι, ωστόσο, αναπόφευκτο, 2. αναπαράγει επικίνδυνες βιολογιστικές αντιλήψεις οι οποίες εκβάλλουν σε κοινωνικό δαρβινισμό ο οποίος εξηγούσε τη βία ως μηχανισμό πάλης για την επικράτηση του ικανότερου, και 3. ενισχύει ένα είδος βιολογικοποιημένης

ηθολογίας κατά την οποία η επιθετικότητα είναι βιολογικά κωδικοποιημένη. Η αδύνατη πλευρά των θεωριών του βιολογισμού έγκειται στο ότι υστερούν σε επαληθευσιμότητα και έχουν δεθχεί επιρροές από τον ρατσισμό. Συνεπώς, δεν έχουν επιστημονικό αλλά ιδεολογικό χαρακτήρα. Κατά τους ανθρωπολόγους δεν υφίσταται αιτιώδης σχέση μεταξύ των γενετικών προδιαθέσεων και των συμπεριφορών διότι οι δεύτερες υπάγονται στον κοινωνικό κώδικα. Επιπλέον, δεν είναι η επιθετικότητα που ρυθμίζει τις συγκρούσεις αλλά όπως αναφέρει ο M.Sahlins, αυτή ρυθμίζεται από εκείνες. Κάθε υποκείμενο έχει την πιθανότητα να γίνει βίαιος, όπως και θρήσκος ή άθεος, ικανός ή ανίκανος, όχι εξαιτίας της "φύσης" του αλλά εξαιτίας των κοινωνικών σχέσεων, των ιστορικών συνθηκών και της πολιτισμικής πλαστικότητας της συμπεριφοράς. Και για να έλθουμε στα καθ' ημάς, στην Ελλάδα κάποτε οι δάσκαλοι χτυπούσαν τα "άτακτα" ή τα "ανεπίδεκτα" μαθήσεως παιδιά, ενώ σήμερα η πρακτική αυτή θεωρείται εξόχως παράνομη και αντιπαιδαγωγική.

Συνεπώς, για την ανθρωπολογική προσέγγιση χρειάζεται να πληρούνται ορισμένοι μεθοδολογικοί και επιστημολογικοί όροι για την κατανόηση και ανάλυση ενός πρωτίστως κοινωνικού φαινομένου και ζητήματος στις όποιες εκφάνσεις του.

Πρώτος όρος είναι η κατά το δυνατό αποστασιοποίηση από τις κατηγορίες της δικής μας κουλτούρας, κυρίως από στερεότυπα που ανακυκλώνουν ταυτολογικά και ερμηνεύουν επιδερμικά αληθοφανείς παγιδεντικές ιδέες (π.χ. ο άνθρωπος κρύβει επιθετικά ένστικτα). **Δεύτερος** όρος είναι η συστημική οπτική. Ερμηνεύω κάτι σημαίνει ότι το θέτω στις εξαρτήσεις του με τα άλλα, όπως ακριβώς μας έχει διδάξει ο E.Durkheim, από τους πρώτους που άσκησαν κριτική στο βιολογισμό. Σύμφωνα με την οπτική αυτή τα κοινωνικά φαινόμενα, όπως η βία, δεν αναφαίνονται μέσω παρθενογένεσης αλλά μέσω μιας διαδικασίας που πηγάζει από την οργάνωση των κοινωνικών σχέσεων, οι οποίες δεν είναι αρμονικές καθόσον διαμεσολαβούνται από ανταγωνισμούς, είτε για υλικά πράγματα -πχ μια πηγή νερού-, είτε για αφηρημένα -πχ πολιτική ή/και θρησκευτική εξουσία. **Τρίτος** όρος είναι η πολυμορφία των σημασιών και η εξάρτηση τους από τις συνθήκες και το συμπεριέχον. Βασική ιδιαιτερότητα του ανθρώπου είναι η μεγάλη ποικιλία των αλληλοδράσεων και των νοηματοδοτήσεών του οι οποίες προσδιορίζονται από την κουλτούρα. Είναι δύσκολο να κατανοηθούν οι διάφορες μορφές βίας έξω από τις κοινωνικές συνθήκες όπου εγγράφονται και από τους πολιτισμικούς όρους που τις σημασιοδοτούν. Κατά συνέπεια η ανθρωπολογία μελετάει τη βία ως μια κατεξοχήν κοινωνική σχέση. Πλησιάζουμε περισσότερο την

πραγματικότητα εάν αναλύσουμε το ποιος ασκεί βία σε ποιον, με τι τρόπο και υπό ποιες συνθήκες. Συνήθως, όποιος ασκεί βία δεν την παραδέχεται ως τέτοια και τη συγκαλύπτει με έναν ιδεολογικό μανδύα. Υπό την οπτική αυτή το δίπολο θύτης-θύμα δε μας λέει και πολλά εάν εξετασθεί αυτόνομα, έξω από το πλαίσιο της κοινωνικής οργάνωσης και ιεραρχίας. **Τέταρτον**, η ανθρώπινη βία δεν έχει καμία σχέση με το ένστικτο. Οποιαδήποτε βίαια πράξη ακολουθεί μια συγκριμένη λογική και μια εκτίμηση της ιδιοφέλειας. Ακόμα και οι αποδέκτες είναι ικανοί να κατανοήσουν τους λόγους για τους όποιους υπέστησαν βία. **Πέμπτον**, όπου υπάρχει βία υπάρχει μια ασύμμετρη κατανομή της εξουσίας. Οποιαδήποτε βίαια πράξη έχει πάντα να κάνει με την εξουσία. Η βία αποτελεί μέσο για την κατάκτηση, θέσπιση και συντήρηση της κυριαρχίας. Κάθε αναφορά της βίας έξω από μια τέτοια συνάρτηση με την εξουσία δεν δικαιολογείται παρά μονάχα από λόγους συγκάλυψης της. Υπό την έννοια αυτή η βία έχει και επιτελεστικό χαρακτήρα καθώς ως μέσο εξουσίας δημιουργεί ευάλωτα και τρωτά σώματα τα οποία με τη σειρά τους δημιουργούν πρότυπα αναγνώρισης. Όπως το θέτει η J. Butler, η βία ανανεώνει τον εαυτό της μπροστά στον φαινομενικά ανεξάντλητο χαρακτήρα του αντικειμένου της. Το κυρίαρχο συμπέρασμα είναι ότι η βία πηγάζει από τις σχέσεις εξουσίας που, μέσα από την όξυνση των κοινωνικών διακρίσεων προκαλεί απώλεια του υλικού, του συμβολικού και του κοινωνικού κεφαλαίου, δηλαδή χαλάρωση του κοινωνικού ιστού και της αμοιβαιότητας των κοινωνικών σχέσεων. **Έκτο** όρο αποτελεί η συγκριτική διάσταση. Η πρακτική αυτή διευρύνει το πεδίο έρευνας και βοηθά να κατανοήσουμε την ποικιλομορφία της έννοιας της βίας, το κοινωνικό σύστημα από το οποίο εκκινεί καθώς και τα επίπεδα φανέρωσης της. Έτσι, πλησιάζοντας περισσότερο τώρα στο ζήτημα που μας απασχολεί, θα μπορούσαμε να διαπιστώσουμε ότι για μια σειρά από λόγους η βία στα σχολεία των ΗΠΑ π.χ. έχει εξαπλωθεί σε δραματικό βαθμό. Σύμφωνα με έρευνες από τη δεκαετία του 1990 και μετά τα σχολεία αποτελούν τα λιγότερο ασφαλή μέρη στην έκθεση της βίας, οι μαθητές δεν καταγγέλλουν σχετικά φαινόμενα, ενώ παρουσιάζονται κρούσματα βίας στο δρόμο προς το σχολείο καθώς και καταστροφές των σχολικών υποδομών. Οι σχετικές μελέτες δείχνουν ότι το κοινωνικό φύλο, η ράτσα και η ηλικία αποτελούν φορείς έκφρασης της βίας με τα αγόρια να διαπράττουν και να υποφέρουν περισσότερο από τις επενέργειες της. Σημαντικό είναι το εύρημα ότι οι νέοι μεταξύ 16 και 17 ετών διακρίνονται από την υψηλότερη συχνότητα έκθεσης και διάπραξης μορφών βίας από κάθε ηλικιακή ομάδα. Σαφώς

όλοι μπορούμε να ανακαλέσουμε επίσης περιστατικά μαθητών που οπλοφορούν και ανοίγουν αδιάκριτα πυρ στο χώρο του σχολείου. Η σύγκριση στο σημείο αυτό δείχνει ότι στον τόπο μας τα επίπεδα σχολικής βίας περιορίζονται σε ηπιότερες, αν μπορούμε να το πούμε έτσι, εκδοχές της καθώς και ότι ενδεχομένως τα ποσοστά να μην είναι τόσο μεγάλα όσο μπορεί να φαντάζονται. Το ότι βέβαια τα παιδιά δεν οπλοφορούν στο ελληνικό σχολείο δε πρέπει να μας εφησυχάζει αλλά να μας προβληματίζει για τις ήδη εκδηλωμένες συμπεριφορές. Επακόλουθο αυτής της αναρώτησης είναι ένας **έβδομος** όρος, ότι τα σχολεία είναι οι σωρευτές των μικρο- και μακρο-κοινωνικών αιτιών των επιτελέσεων της βίας. Η οργάνωση του σχολείου αποτελεί την αφορμή για την εκδήλωση του φαινομένου. Σταχυολογώντας, αναφορικά με το πρώτο, η κουλτούρα της οικογένειας, το επίπεδο διαβίωσης, η ανεπαρκής γονική προστασία και διαπαιδαγώγηση, οι διαταραχές του κύκλου ζωής παίζουν σημαντικό ρόλο. Τέτοιο ρόλο παίζει επίσης η απώλεια της αίσθησης της κοινότητας και της συλλογικότητας, η φτώχεια, οι επικίνδυνες γειτονιές, οι έλλειψη ευκαιριών, η έκθεση σε βίαια φαινόμενα στο γήπεδο ή και στην τηλεόραση. Από την άλλη, το ίδιο το σχολείο μπορεί να διευκολύνει την εμφάνιση του φαινομένου μέσα από την οργανωτική του κουλτούρα και το σκοπό που αυτή εξυπηρετεί. Σε πρόσφατη έρευνα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (2007) για την αξιολόγηση των ποιοτικών χαρακτηριστικών του συστήματος Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης που έγινε πανελλαδικά (N=4164) από τις απαντήσεις φάνηκε ότι οι μαθητές βίωναν κυρίως αρνητικά συναισθήματα. Πιο συγκεκριμένα, σε ερωτήσεις όπως, «Πως νιώθεις όταν βρίσκεσαι στο σχολείο σου;» το 68% των μαθητών απάντησε ότι νιώθει «Κούραση», το 58% ότι νιώθει «Πίεση», το 53% ότι νιώθει «Πλήξη», το 32% ότι νιώθει «απογοήτευση». Μετά ακολουθούν σε πολύ χαμηλότερα ποσοστά, πιο θετικά συναισθήματα όπως ευχαρίστηση, χαρά, αισιοδοξία και ασφάλεια κ.α. Τα αποτελέσματα αυτά φανερώσουν αυτό που έχει ήδη διατυπώσει ο E. Durkheim, ότι δηλαδή δεν καλλιεργείται συστηματικά η έννοια της κοινωνικής συνοχής και της συλλογικής συνείδησης με αποτέλεσμα να διαρρηγνύεται ο κοινωνικός δεσμός και να επηρεάζεται αρνητικά η όλη διαδικασία της μάθησης. Έτσι, σταδιακά και ως αποτέλεσμα, όπως το θέτει η H. Arendt η πρακτική της βίας, όπως κάθε πράξη, αλλάζει τον κόσμο, αλλά η πιθανότερη αλλαγή είναι στην κατεύθυνση ενός πιο βίαιου κόσμου.

Η πραγματικότητα αυτή επιβεβαιώνεται συμπυκνωμένα μέσα από τα σημαντικότερα προβλήματα που απασχολούν την ελληνική κοινωνία σήμερα. Η υψηλή ανεργία, κυρίως η νεανική, οι δουλειές του ποδαριού, η ανασφάλιστη εργασία, οι χαμηλές αμοιβές ακόμη και όταν υπάρχει εργασία, οι παρεκκλίνουσες συμπεριφορές κ.ά., διαμορφώνουν ένα κοινωνικό τοπίο που χαρακτηρίζεται από τη ρευστότητα, τις ασυνέχειες, την ανασφάλεια και την αβεβαιότητα μπροστά στο μέλλον. Χωρίς να υιοθετεί κανείς την οργανισμική (εξελικτικιστική) προσέγγιση της ανθρώπινης οικολογίας (Σχολή του Σικάγου) για την πόλη (εισβολή/διαδοχή/εκδίωξη), δύναται να διακρίνει ακόμη και δια γυμνού οφθαλμού ότι η αλλαγή των οικονομικών δραστηριοτήτων σε συνάρτηση με την εγκατάσταση νέων κοινωνικών ομάδων στον αστικό ιστό της Αθήνας, (δεκαετία του '90), δημιούργησαν νέα οικονομικά και κοινωνικο-δημογραφικά δεδομένα, αναγκάζοντας τους ερευνητές να λάβουν στα σοβαρά υπόψη, εντάσεις και ανταγωνισμούς για σημαντικούς πόρους (εργασία, στέγαση, εκπαίδευση κ.λπ.) που απορρέουν από εδώ. Σαφώς και το σχολείο, όπως και η οικογένεια, αλλά και άλλοι κοινωνικοί θεσμοί, θεωρητικά τουλάχιστον, δύνανται διαμέσου της κοινωνικοποίησης και της έγερσης προσδοκιών για κοινωνική ανέλιξη να περιορίσουν τις κοινωνικές εντάσεις. Ποιές όμως μπορεί να είναι οι επιπτώσεις όταν οι προσδοκίες που καλλιεργεί η κοινωνία για αυτοπραγμάτωση και κοινωνική άνοδο προσκρούουν πάνω στη δομή της αγοράς εργασίας και διαψεύδονται; Ποια μέσα μένει να χρησιμοποιήσουν τα άτομα και πρωτίστως οι νέοι, όταν οι ατομικές προσδοκίες και τα σχέδια ζωής καταρρέουν εξαιτίας της ανυπαρξίας θεμιτών μέσων πραγμάτωσης, όπως είναι η εργασία κ.ά.; Η προσφυγή σε μη θεμιτά μέσα, όπως διατείνεται η θεωρία της ανομίας (R. Merton) φαίνεται να συνιστά τότε, μια προσπάθεια μεταξύ άλλων, εκπλήρωσης αυτών των προσδοκιών. Υπό την οπτική αυτή κατά πόσο το σχολείο μένει ανεπηρέαστο; Σε αυτή τη συνάφεια, επί τη βάσει πρόσφατης αναφοράς του Συνηγόρου του Παιδιού, στην πραγματικότητα, τα παιδιά δεν απειλούνται τόσο από τη βία που προέρχεται από συνομηλίκους τους, όσο από την αδυναμία των ενηλίκων να τους παρέχουν την απολύτως αναγκαία για την ομαλή ανάπτυξή τους παρουσία, συμμετοχή, υποστήριξη και διαπαιδαγώγηση στη ζωή τους. Παράλληλα, τα παιδιά στερούνται την απαραίτητη ασφάλεια και προστασία από κινδύνους ή απειλές, ορισμένες φορές μάλιστα οι ίδιοι οι ενήλικοι προβαίνουν σε ενέργειες που συνιστούν κακοποίηση ή σοβαρή παραμέλησή τους.

Είναι προφανές ότι οι συγκρουσιακές συμπεριφορές θα αποτελέσουν στοιχείο της σχολικής καθημερινότητας στο μέτρο που το σχολείο είναι η κύρια ασχολία τους και που η οργανωτική του κουλτούρα δεν μπορεί πάντα να τις αντιμετωπίσει. Και τούτο συμβαίνει πολλές φορές κάτω από τη μύτη των εκπαιδευτικών θυμίζοντας την άποψη του E.Goffman, ότι αν και κάθε ολοπαγές ίδρυμα έχει την τυπική δομή του, η ζωή του ουσιαστικά καθορίζεται σε ό,τι συμβαίνει στην λαθροβιωτική του δομή. Έτσι, πολλά βίαια περιστατικά δεν αναφέρονται λόγω απώλειας εμπιστοσύνης προς το εκπαιδευτικό προσωπικό. Και τούτο διότι τα σχολεία είναι προσανατολισμένα περισσότερο στην μετάδοση γνώσεων και στην αξιολόγηση των γνωστικών ικανοτήτων των μαθητών, παρά σε αυτή της επεξεργασίας των βιωμάτων τους, της ενίσχυσης των κοινωνικών τους δεξιοτήτων και της κοινωνικής διαπαιδαγώγησής τους, ώστε να μπορούν να αντιμετωπίζουν επιτυχώς τις προκλήσεις και να υπερβαίνουν τα προβλήματα της καθημερινότητάς τους, παίρνοντας κατάλληλες αποφάσεις για την επίλυση συγκρούσεων ή διαφορών στις οποίες εκτίθενται. Μια αποστολή που ανήκει κατ' αρχήν στους γονείς, αλλά το σχολείο, αποσκοπώντας στην ενίσχυση της πνευματικής και της ψυχο-κοινωνικής ανάπτυξης των μαθητών του, καλείται να συμπληρώσει, σε συνεργασία μαζί τους, ιδίως μάλιστα όταν διαπιστώνεται ότι οι γονείς ασκούν το ρόλο τους πλημμελώς. Ολοκληρώνοντας θα ήθελα να διατυπώσω την άποψη ότι μπορούμε να διατυπώσουμε μια σειρά από αιτίες και προτάσεις αντιμετώπισης του φαινομένου. Χρειάζεται περισσότερη, ωστόσο, έρευνα και ανοιχτή διάχυση του μεγέθους του προβλήματος με σκοπό την ανατροπή της δομής ισχύος του μέσα από διαρκείς και σταθερές δράσεις. Το "είμαστε όλοι ένοχοι" δεν ικανοποιεί ως εξήγηση, διότι όπου είμαστε όλοι ένοχοι για το ζήτημα τελικά δεν είναι κανένας. Οι ομολογίες συλλογικής ενοχής είναι η καλύτερη δυνατή εγγύηση ενάντια στην ανακάλυψη των ενόχων και το ίδιο το μέγεθος των βίαιων πράξεων η καλύτερη δικαιολογία για να μένουμε αδρανείς. Η αλλαγή παραδείγματος είναι στο χέρι μας.

ⁱⁱⁱ Το παρόν κείμενο βρίσκεται ακόμη στο στάδιο της επεξεργασίας και για το λόγο αυτό απουσιάζουν οι σχετικές αναφορές και παραπομπές.